

ASPEKTY KAŽDODENNOSTI MESTA SOCIOLOGICKÝ POHĽAD NA MESTO

Ján Legény

„We live in the age of the city. The city is everything to us – it consumes us, and for that reason we glorify it.“¹
Onookome Okome

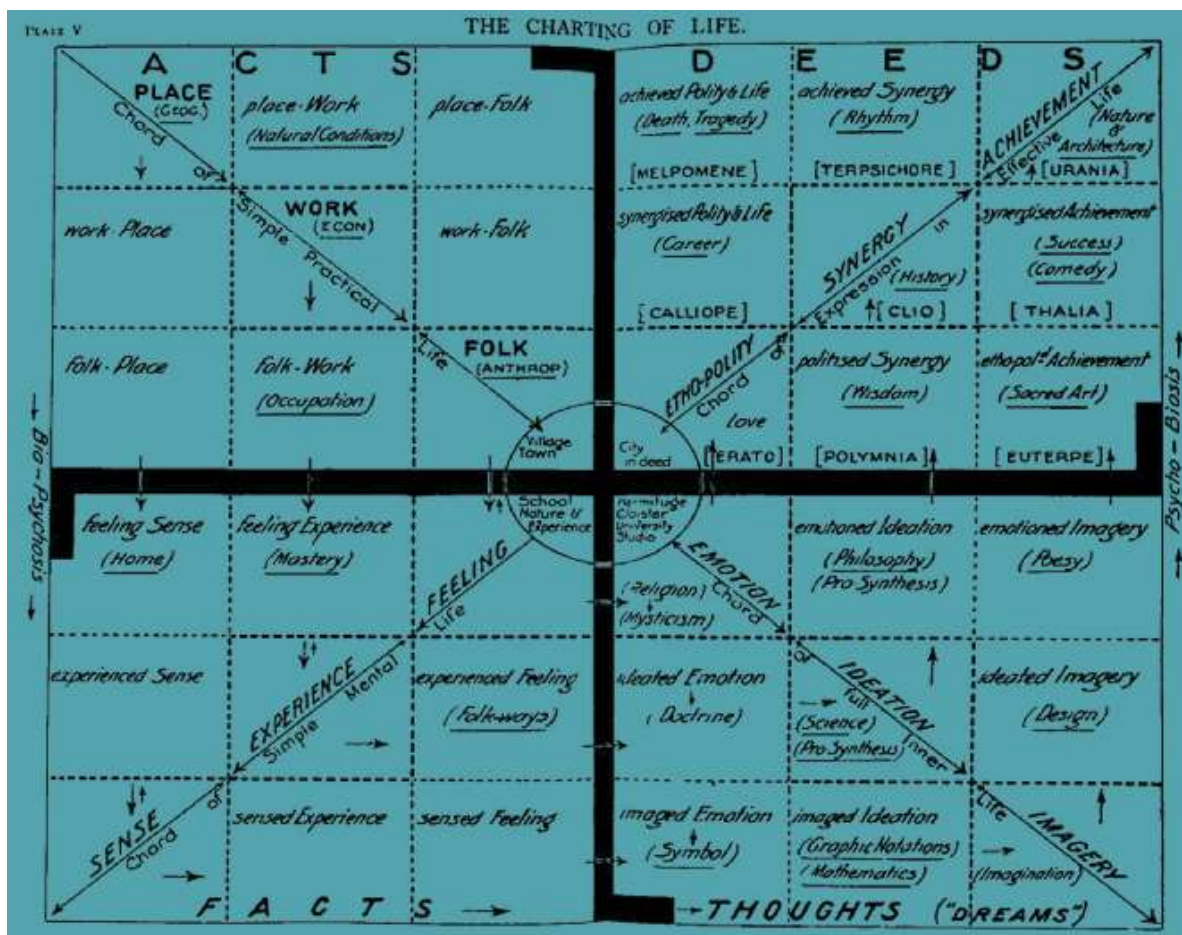
Sme architekti, tvorcovia priestoru. Nie len priestoru vnútorného, ohraničeného stavbami – ich fyzickými obálkami, ale aj priestoru, ktoré stavby determinujú – priestoru mesta, mesta samotného. Ako už zdôrazňoval Lewis Mumford, mesto a jeho transformáciu v čase nemožno vymedziť jednoduchým vzorcom. Tento komplexný „organizmus“ je potrebné vnímať a reagovať na jeho zmeny v priebehu *každodenného života* multidisciplinárne, čo je značne komplikované, no o to ambicioznejšie. Cieľom článku je ozrejmiť niektoré sociologické aspekty ako doplnenie nášho „klasického“ architektonického ponímania fungovania mesta. Text je potrebné vnímať ako selekciu sociologických tém, rešerš, nakoľko sociológia ako vedná disciplína o zákonitostiach vývinu a fungovaní spoločnosti a ich prejavoch, ich ponúka nespočetný rad. Samozrejme, sú tu aj interdisciplinárne presahy do psychológie, filozofie, semiotiky či ekonómie, ale aj marketingu.

Ak sa v úvode oprieme o tvrdenia marxistického filozofa a sociológa Henriho Lefebvra, táto *každodennosť sa uskutočňuje v priestore, kde žijeme a medzi fragmentovanými aktivitami v ňom odohrávajúcimi sa.*² Tie sú v porovnaní s vývojom techniky a technológie „podvyživené“. Kapitalizmus a doba spotreby so sebou prináša „každodennú nudu“ bez ohľadu na spoločenské postavenie či pracovné zaradenie. Kritika tejto každodennosti je potrebná

najmä preto, aby nedošlo k znižovaniu kvality žitého života, k stagnácii životných podmienok či k okliešteniu utopickej existencie človeka. Pochopenie urbánneho života je o pochopení pohybu, mobility v priestore, o momentoch, trvácnosti, o simultánnosti priestoru a času.

MESTO A JEHO RYTMUS

Rytmus mesta sa okrem každodennosti v jeho objektoch a uliciach opiera o deje, ako je jeho reštrukturalizácia (*restructuring*), prestavba (*rebuilding*), regenerácia (*regeneration*). Je metaforou opakujúcich sa činností, zvukov, pachov vyskytujúcich sa v mestách a pomáha nám pochopiť množstvo aspektov mestského života. Vnímame ho prostredníctvom temporálií, ako sú ročné obdobia, striedanie dňa a noci, úseky dňa (ráno, obed, večer) či svitanie a súmrak. Mesto sa kontinuálne premieňa v priebehu stále plynúceho času. Platilo to pre predindustriálne mestá, a platí to aj pre mesto súčasnosti charakteristické najmä ekonomickým rytmom. Tieto aspekty sa transformujú do produktivity mesta prepojeného na prácu, oddychové aktivity, turizmus, dopravu či spotrebu jeho „živiteľov“ (obyvateľov). Môžeme hovoriť o určitej *regresii* či *progresii* mesta v priebehu týchto cyklov? Existujú mestá či ich časti, kde život nikdy neusína! Na strane druhej sú mestá, pre ktoré to neplatí. V urbánnych štúdiách sa vo vzťahu k frekvencii



1 The Notion of Life – Patrick Geddes, 1927 Geddesova slávna analytická triáda – miesto, práca a ľudia – zodpovedajú geografickým, historickým a duchovným aspektom mesta, poskytuje základnú bázu na skúmanie jeho mestskej teórie (ekológia človeka, vzťah človeka a prostredia...).

a časovosti stretávame s označeniami ako „twenty – four – hour city“ či „day – time/night – time city“ a „dark city“. Akým mestom je Bratislava?³

ROZVOJ MESTA

Tak, ako žije mesto v rytme, vyvíja sa aj jeho entita, developerské a rozvojové aktivity. Ako poznamenáva Anthony Giddens, proces súčasnej urbanizácie je poháňaný „imperatívom kapitalizmu“ – požiadavkami pritiahnúť investície, zvýšiť zisk a absorbovať kapitál.⁴ Každá epocha implikuje mesto inak. „Industrializácia, ako hlavná tvorivá sila 19. storočia vytvorila najviac degradované mestské prostredie, ktoré svet doteraz nevidel,“ popisoval Mumford.⁵ Neoliberalizmus (uvolnenie trhu najmä v období osemdesiatych rokov 20. storočia) má zasa priamy dosah na rozvoj mesta, jeho priestorové prerozdelenie a jeho fragmentáciu. Nespravodlivé prerozdelenie urbánnych zdrojov,

rezidenčná segregácia, nedostatočná vybavenosť obytných zón a štvrtí, ako aj rozlievanie sa mesta do krajiny sa stávajú charakteristickým sprievodným javom. Tento trend nazýval Mumford ako „anti – city“, ktorý ide proti zdravému rozvoju mesta, „kde je uctievaná rýchlosť a prázdny priestor“.⁶ Suburbanizácia je často popisovaná ako sebecká a individualistická. Vzniká „planet of slums“ – planéta slumov v koexistencii s kapitálom a prosperitou, ktoré vytvárajú mesto dneška.⁷ V anglickej literatúre sa pre označenie tejto „urbanizácie chudoby“ stretáme aj s označením „shantytown“, čo v preklade znamená štvrť chudobných či „arrival cities“⁸, ktoré sú zavesené na väčších prosperujúcich mestách. Do konfliktu sa dostávajú dva princípy tvorby mesta: city – as – village a princíp city – as – city. Kým ten prvý vyzdvihuje rôznorodosť ekonomických a sociálnych štruktúr, ktoré sú motormi miest (reprezentuje ho napr. pro-urbanistka Jane

Jacobs, Ebenezer Howard), ten druhý oslavuje výškovú zástavbu a vysokú hustotu osídlenia s cieľom vytvárať ekologické a udržateľné kompaktné mesto (prof. ekonómie na Harvarde Edward Glaeser, v súčasnosti čiastočne aj Koen Steemers). Nie vždy chápeme rozlievanie len ako vytváranie slumov či favel. Veď najviac suburbanizovanou krajinou na svete je Austrália, čo súvisí aj z historickým pozadím jej vývoja, osobným vlastníctvom či rozlohou kontinentu.⁹ V našom prostredí spomeňme napríklad Čiernu vodu, v USA chronicky známy Levittown. (→1)

V našom európskom priestore vznikajú najmä v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 20. storočia sídliská, ktoré sú pre niektorých dnes miesta spoločenského rozpadu či medzigeneračného znevýhodnenia. Nazývané sú aj ako nocľahárne či ubytovne dochádzajúcich za prácou do centra mesta.¹⁰ Na druhej strane, vysoká hustota je živnou pôdou



2 Biele bodky zobrazujú podzemné príbytky „rat tribes“ v meste Peking, naopak, tyrkysové zasa lokality s cenovo dostupným bývaním. Pre pobyt (najmä od roku 2008) využívajú nepoužívané kryty, parkoviská a servisné tunely, ktoré nikdy neboli určené na trvalé obývanie. Počet týchto obyvateľov variuje od 200 000 do 2 miliónov, pričom reálny odhad je 1 milión takto žijúcich obyvateľov. Ant tribe – reprezentuje skupinu mladých študentov a absolventov, ktorí prišli do mesta za vidinou uplatnenia; rat tribe – tvoria ho pracovníci v oblasti priemyslu inklinujúci k práci bližšie k centru mesta, kde ich vysoký dopyt a nízka ponuka bývania zahnali do podzemia. Zdroj obr.: <http://edition.cnn.com/2015/02/17/asia/china-beijing-rat-tribe/>

rôznorodosti sociálnych vzťahov a podmienok každodenného života. Tieto menej prosperujúce priestory, v porovnaní s centrami miest, sa v plynúcom čase čiastočne menia a stávajú sa záujmovými aj pre ekonomicky silnejšie vrstvy. Britská sociologička Ruth Glassová prichádza v roku 1964 s pojmom „džentifikácia“, ktorý opisoval vtedajší trend, keď stredná trieda obyvateľov sa presídľuje do tradičných lokalít pracujúcej triedy a tradičné (chudobnejšie) obyvateľstvo je z nich vytlačané.¹¹ Neil Smith charakterizuje džentifikáciu ako „proces, ktorým sú spoločensvá/štvrte obyvateľov pracujúcej triedy rehabilitované strednou triedou kupcov domov a bytov, prenajímateľov a profesionálnych developerov“.¹² Často dochádza k rehabilitácii či obnove „zdedeného“ bytového fondu, ku konverzii bývalých skladových a továrenských priestorov na funkciu bývania. Existujú dve hlavné akademické vysvetlenia procesu džentifikácie ako opaku suburbanizácie. Prvým, ako uvádzajú Mike Savage a Alan Warde, je zameranie sa na faktory na strane ponuky, ako je investičný kapitál a druhým zameranie sa na požiadavky a volby rezidentov.¹³ Inými slovami, materiálne faktory a presun kapitálu a procesy spojené so spotrebou, s kultúrou a so životným štýlom. Kapitál tak dostáva prednosť pred človekom žijúcim v meste. (→ 2)

MESTO A JEHO KREATÍVNA ZLOŽKA

Svoju špecifickú, no dôležitú úlohu v tomto mechanizme zohrávajú umelci, umelecké profesie či *startups*, ktorí migrujú za cenovo dostupnými priestormi do (aspoň pre strednú a vyššiu triedu) menej príťažlivých zón, čo následne zvyšuje ich kredibilitu. Sharon Zukin tento fenomén opisuje na príklade štvrte SoHo v New Yorku a jej transformáciu na „kultúrnu zónu“ postupne meniacu sa na rezidentné bývanie atraktívne pre strednú a vyššiu triedu, čo sa premieňa do zvyšujúcich sa cien nehnuteľností a nájomného.¹⁴ Umelci zohrávajú úlohu „príslušníkov jednotky zvláštneho nasadenia džentifikácie – (storm-troopers of gentrification)“¹⁵, či hrajú rolu „trójskeho koňa developerov“.¹⁶ V našom meste môžeme podobný príklad nájsť v priestoroch Cvernovky, ktorá centralizáciou kreatívnej mladej scény našla ďalšie uplatnenie v živote mesta, no jej osud je stále nevyspytateľný. Podľa predchádzajúcich príkladov a „zákonov džentifikácie“ by mala byť odsúdená na odchod umelcov niekde na perifériu, aby tak uvoľnila miesto bonitnejšej sociálnej skupine. Príkladov by sme mohli nájsť viacero, aj keď po industriálnom dedičstve Bratislavy zostalo len torzo. Nezabúdajme, že sú to práve aj títo ľudia, ktorí sú schopní prispieť k vytváraniu „kreatívneho mesta“, o ktorom hovoria Landry a Bianchini, a k urbánnemu rozvoju ako celku, lebo „občianska kreativita bola vždy životodarnou

„cosmopolitan city“ (Young et al. 2006: 1687); „creative city“ (Landry, 2002); „Christian city“ (Lughod, 1987); „dark city“ (Stevenson, 2013); „day – time city“ (Stevenson, 2013); „ecological city“ – „eco-city“ (Urban Ecology, 1996); „emotional city“ (Stevenson, 2013); „endless city“ (Burdett and Sudjic, 2010); „everyday city“ (Stevenson, 2013); „fantasy city“ (Hanningan, 1998); „fluid city“ (Dovey, 2005); „global city“ (Stevenson, 2013); „ideal city“ (Weber, 1950); „imagined city“ (Stevenson, 2013); „inner – city“ (Stevenson, 2013); „intercultural city“ (Wood and Landry, 2008); „invisible city“ (Calvino, 1972); „Islamic city“ (Lughod, 1987); „Jewish city“ (Lughod, 1987); „material city“ (Stevenson, 2013); „night – time city“ (Stevenson 2013); „lived city“ (Certeau, 1988/1980); „open city“ (SEZs – „Special Economic Zones“ – v Číne napríklad mestá Shenzhen, Shan-tou, Xiamen, Zhuhai); „postsecular city“ (Beaumont, 2008); „provincial city“ (Stevenson, 2013); „rational city“ (Certeau, 1988/1980); „remembered city“ (Gilloch, 1997); „secular city“ (Cox 1965); „sustainable city“ (Register, 1989); „theoretical city“ (Stevenson, 2013); „twenty – four – hour city“ (Heath and Strickland, 1997); „world city“ (Geddes, 1915)

3 Diverzita mesta vyjadrená cez rôzne jeho prívlastky selektované z jednej publikácie Deborah Stevenson: *The City* (2013).

krvou mesta“.¹⁷ Kreatívne mesto by malo primárne podporovať zakladanie galérií, reštaurácií, kultúrnych enkláv a iných foriem „soft“ kreatívnej infraštruktúry, ako sú verejné priestory, mobilita peších, osvetlenie ulíc či mestský mobiliár. Týmto spôsobom možno do značnej miery zamedziť džentrifikácii a udržať kreatívnu skupinu ľudí v centre mesta v kooexistencii so strednou a vyššou triedou.

Podpora urbánneho života a výmena poznatkov prebieha aj na úrovni siete EUROCI-TIES (1986), ktorej je Bratislava členom od roku 2010. Základnými strategickými cieľmi sú: Sociálna dimenzia: „inkluzívne mesto“; Ekonomická dimenzia: „prosperujúce mesto“; Environmentálna dimenzia: „udržateľné mesto“; Kultúrna dimenzia: „kreatívne mesto“; Vládna dimenzia: „participácia a kooperácia“. Bratislava by zo skúseností iných miest mala čerpať pozitívne intervencie, aj keď, zdá sa, že mesto oživa najmä prínosom a záujmovými aktivitami tých, už spomínaných kreatívnych občanov (rôzne festivaly jedla, hudby, literatúry a pod.).¹⁸

RÔZNORODOSŤ MESTA

Jedným z charakteristických atribútov každodennosti mesta je *diverzita*. Diverzita kultúrna, sociálna, etnická, rasová... Historicky, podľa „*archeológa mesta*“ Benjamina, sa mesto vytváralo okolo cintorínov a svätýň, ktoré pôsobili ako tvorca identity (aj vizuálne

v panoráme), či vzťahov medzi časom a históriou, okolo miest viažucich na seba špecifické emócie. Písal o tom aj Mumford, keď tvrdil, že „*patria medzi*, proto“ (pozn. autora) *inštitúcie, ktoré sa vyznačujú ceremoniálnym stretávacím bodom pre rodiny a ostatných*“.¹⁹ Weberovo ideálne stredoveké cechové mesto je už založené „na kombinácii náboženskej aktivity a ekonomických podnikoch podporujúcich rozoznatelné mestské komunity“.²⁰ Rozlišoval tzv. západné a orientálne mestá, pričom dnes už môžeme potvrdiť, že takéto označenie, podobne ako islamské, židovské či kresťanské mesto je z hľadiska aplikácie v súčasnosti neaktuálne. Harvey Cox prichádza z teóriou, že súčasnosť je charakterizovaná pojmom „*sekulárne mesto*“.²¹

Ako poznamenáva Richard Sennett, „... mesto je ľudské osídlenie, v ktorom sa stretávajú neznámi ľudia“ a že kritickou výzvou, ktorá stojí pred súčasnými mestami, je efektívne podporovať a zvládať následky diverzity ich populácie.²² Heterogenita a diverzita bola v zornom uhle aj u predstaviteľov *chicagskej školy*. Stretávame sa s výrazmi ako *interkultúrne mesto* či *kozmpolitné mesto*. Diverzita je najzjavnejšia vo verejných priestoroch mesta. „*Verejné priestory sú hlavné miesta verejnej kultúry; sú oknami do duše mesta*“.²³ Dôležitá je predovšetkým tolerancia, otvorenosť, pochopenie, vzájomné rešpektovanie. Stretávanie kultúr, výmena, ale aj ochrana rôznych kultúrnych hodnôt sú dôležité pre prežitie

civilizácie, prežitie mesta. V sociológii je vyjadrenie náboženskej príslušnosti napríklad prostredníctvom burky, pokrývky hlavy či prostredníctvom prítomnosti reštaurácií ponúkajúcich halal alebo kosher znakom prítomnosti tolerance a diverzity takej potrebnej pre mesto. (→ 3)

MESTO A VEREJNÝ PRIESTOR

Na vyznačenie verejných priestorov už notoricky využívame čierno-bielu Nolliho mapu. Chápeme nimi verejne prístupné miesta – ulice, námestia, no aj múzeá, kostoly, knižnice, galérie, komunitné centrá či plavárne (miesta s voľným vstupom) v spoločnom vlastníctve rezidentov pod gesciou miestnej či štátnej správy. Je však dôležité rozšíriť konceptualizáciu verejných priestorov za hranice vlastníctva a vnímať ich ako *priestor, ktorý zdieľame*. Fran Tonkiss ich rozdeľuje na tri ideálne typy – *námestie* (štátom alebo kolektívne vlastnené miesta ako centrá jednotlivých častí mesta), *café* (reprezentuje miesta každodennej sociálnej interakcie – divadlá, reštaurácie, bary, kostoly, ktoré nemusia byť primárne vo verejnom vlastníctve) a *ulicu* (miesta komplexného každodenného stretávania sa ako základná jednotka verejného života v meste).²⁴

Centrom spoločenského života súčasnej spoločnosti sa stávajú obchodné a zábavné centrá koncentrujúce požiadavky mestského človeka pod jednu strechu, pričom tradičný



- 5 Podľa Karla Marxa je „ópiom mäs“ náboženstvo – „religion is the opium of the people“ (1843). Toto dictum bolo vyslovené pred vyše 170 rokmi. Hovoril, že cieľom náboženstva je vytvárať iluzórne fantázie pre chudobných. Ekonomické realie im neumožňujú nájsť šťastie v žitom živote, preto náboženstvo tento stav legitimizuje príslubom nájdania šťastia v nadpozemskom živote. Čo je ópiom mäs súčasnosti? Foto: Magnum/Martin Parr. Zdroj: http://moreintelligentlife.com/content/ideas/anonymous/what-opium-people#_ [ku dŕo 2015-09-20]

verejný priestor sa vyprázdňuje. Konzumnú spoločnosť súčasnosti charakterizujú pojmy ako „*McDonaldization*“²⁵ či „*Dysneyization*“²⁶ a tak podľa Johna Hanningana vzniká „*fantasy city*“, mesto 20. storočia.²⁷ Ash Amin a Nigel Thrift rozlišujú štyri charakteristiky súčasného komerčného centra (aj nákupného): po prvé, že sú navrhnuté tak, aby uľahčili rôzne formy interakcie medzi zákazníkmi a ďalšími zákazníkmi, medzi zákazníkmi a priestormi centra, pričom priestor centra je vysoko teatrálny; so „starostlivo napísanými predstaveniami“, po druhé; po tretie, že využívajú množstvo médií na stimuláciu predstavivosti návštevníkov a vytvárajú multipriestorový zmyslový zážitok; po štvrté, že tieto priestory a ich užívatelia sú monitorovaní a „nastavovanie“ priestoru (programu a prezentácie) vychádza z reakcií „publika“.²⁸ Tieto „chrámy“ súčasnosti sa integrujú do stratigrafie mesta. Ako sme však popisovali, mestá fungujú len vtedy, ak sú priestorom angažovaných ľudí, ktorí sa zaujímajú o verejné priestory.²⁹ (→ 4)

MESTO A EMÓCIE

Táto angažovanosť do veľkej miery súvisí s emóciami, ktoré v nás samotný priestor mesta vyvoláva, či už v kolektívnej, alebo v individualistickej miere. Ide o kontradičie, kontrasty či juxtapozície (bohatstvo/chudoba; krása/sublimácia; súkromné/verejné) odohrávajúce sa a tvarované v mikropriestore každodennosti.³⁰

Prechod do modernej doby medzi 19. a 20. storočím si vyžadoval rad úprav a reakcií na nové a meniace sa mestské fungovanie, a to najmä na úrovni každodenného života, ktoré boli nielen operačné a logistické, ale aj emocionálne. Moderna v urbanizme prebiehala cez veľké hnutie sociálnej a fyzickej normalizácie, ktoré rapídne zasahovalo do života mesta (od hygienistov, hnutia *The City Beautiful*, až po „*machine à habiter*“ Le Corbusiera).

Mnohé moderné mestá sa identifikovali s emóciami a nastavili vnímateľom špecifické očakávania. Paríž, „*la Ville Lumière*“, „*Swinging London*“ v polovici šesťdesiatych a neskôr „*Milano da bere*“ zo začiatku osemdesiatych rokov, to sú len tri príklady toho, ako emócie, či už očakávané, žité, alebo reprezentované prispeli k posunu a rekonfigurácii zažívania individuality mesta.

Výraz „*urban tourism*“ je spojený aj s vytváraním charakteristických sloganov, ako napríklad: „*I Love New York*“, „*I AMsterdam*“, „*City of Angels*“, „*Mesto bohov*“, „*Malé veľké mesto/Little Big City*“, „*Žilina – Mesto s tvárou*“, „*Ružomberok*“. Cieľom týchto rýchlo zapamätateľných „značiek“ by mal byť variabilný odkaz na minulosť, prítomnosť či budúcnosť mesta, často používaný však aj simultánne. Mal by sumarizovať unikátne/charakteristické vlastnosti a kvality mesta. Podľa Hubbarda a Halla sa „*manipulácia s obrazmi mesta, kultúrou a zážitkami pravdepodobne stala najdôležitejšou časťou politickej výzbroje*“.³¹ V kontexte mesta sa „*branding*“ stáva silnejšou a dôležitejšou zbraňou než marketing.

Obraz mesta na druhej strane dotvárajú aj sociálne interakcie a kontakty, ktoré sú vytvárané v určitej miere emóciami, a jedným dychom doplníme, že akákoľvek „akcia“ nemôže byť zhmotnená v žiadnej spoločnosti bez emocionálneho vplyvu. Je potrebné pochopiť, že sociálne vplyvy a priestorové danosti nedeterminujú emócie, ale žité emócie ovplyvňujú sociálny život v meste a predisponujú konanie jeho obyvateľov. Túto skúsenosť teda nadobúdame v priestoroch mesta – verejných priestoroch a následne emócie ovplyvňujú sociálne konanie, ktoré môže byť hromadné alebo individuálne. Najbadateľnejšie je to pri pocitoch sentimentu, žiaľu či nostalgie. Ale napríklad aj pri procese predaja príbytku, keď sa personálne identifikujeme s miestom, kde sme dosiaľ žili, s objektom, s ulicou, so

štvrtou, mestom až regiónom. Táto emócia je značne nasiaknutá pocitom bezpečia, lásky, spolupatričnosti, odcudzenia, nenávisť a strachu. Aj preto, ak sme hovorili o každodennosti, na mesto je potrebné nazerať cez emočnú prizmu. Aj Georg Simmel vo svojej eseji *The Metropolis and Mental Life* (1903) hovorí, že emócie sú základom metropolitného života a formujú „*metropolitný štýl*“ nažívania v meste.³² Podľa neho sme zmyslovo bombardovaní, kde „*násilný podnet*“ nás sprevádza na „*každom prekročení ulice*“ a do značnej miery vytvára apatickú populáciu – znudenú, zvyknutú, uzavretú (spomeňme len večnú tému billboardov, neónových reklám a video obrazoviek).³³ Charakterizuje mesto výrazom „*blasé outlook*“ (so znudným výzorom). Tento vplyv je badateľný najmä v mestách, kde rozvoj temperamentu (náture) je podmienený „*stratégiou seba zachovania*“.³⁴ Ak sa preniesieme do rurálneho prostredia, to neponúka také senzuálne bombardovanie ako mesto, práve naopak, poskytuje väčší priestor pre pocity a emócie. Aj keď sa to môže na prvý pohľad javiť ako negativistické konštatovanie, no mestské prostredie poskytuje priestor pre rôzne úrovne slobody, tolerance rôznorodosti, diverzity, čo často nepozorujeme v intímnych nemestských komunitách (vidiek). Dualizmus *urbánny – rurálny* je zákonite sprevádzaný sociologickým dualizmom *emocionálny – racionálny*.³⁵ V džendrovej dimenzii je muž rutinne spájaný s racionálnym a cieľom/účelom – svetom pokroku, práce, politiky a ekonómie, zatiaľ čo žena je prepojená na emócie, poverčivosť, a teda iracionálnu zložku.³⁶ Správne vnímanie tejto problematiky však priznáva rovnako obidve zložky aj žene, aj mužovi, tak, ako je samotné mestské prostredie emocionálne aj racionálne. Nejde o biologickú predispozíciu podľa pohlavia.



Túto jednotu možno vnímať najmä pri udalostiach, ktoré zjednocujú masu (žiaľ, monumentálne ceremónie, športové udalosti...). Môžeme uviesť pád dvojčiek WTC (2001), smrť princeznej Diany (1997), tímové zápasy, ktoré sa často identifikujú s konkrétnym mestom (Camp Nou, FC Barcelona) atď. Kolektívne emócie sú prejavované skupinovo a verejne alebo napríklad pri strachu z nezamestnanosti sociálnou kolektívnosťou a zdieľaním, čo nemusí byť vždy sprevádzané verejným prezentovaním emócií. Často ide o sociálne skupiny rovnakého pohlavia, rasy, triedy, sexuálnej orientácie, ktoré zdieľajú rovnaké zážitky, a teda pravdepodobne rovnaké emócie. Emócie vo vzťahu k mestu/miestu sa často viažu aj na minulosť. (→ 5)

PAMÄŤ MESTA

Výraz „*remembered city*“ vystihuje ráz mesta, ktorý sa objavuje v našej (civilizačnej) pamäti a pamäť, ktorá sa zjavuje v meste, sa následne identifikuje pod pojmom „*urban memory*“. Rezentujú ju monumenty, pamätníky, často ako zhmotnenie sily, víťazstva, no niekedy aj „zlyhania“ (morové stĺpy...). Interpretovanie urbánnej krajiny, metodológia odkryvania stôp kolektívnej pamäte a jej významu pre spoločnosť, ktoré sú zakotvené v mestskom tkanive, sa v urbanizme od čias Benjamina nazýva *flânerie* (a *flâneur*, ako zaangažovaný archeológ pohybujúci sa Parížom 19. storočia, nem. *Wandersmann* reprezentuje elementárnu formu zažívania mesta).³⁷ Pozoruhodnosťou je, no čiastočne aj logickým výrok, že „*symboly pamäte*“ sú typické pre centrá miest a na jeho suburbánných okrajoch zväčša absentujú.

O vzťahu režimov na tvár mesta sme taktiež písali, tak len pripomeňme Georgesa Haussmanna, prepojeného na hnutie *The City Beautiful*, a transformáciu Paríža za Luisa Napoleona III. – vytvorenie bulvárov, zvýšenie hygieny, výstavba nových objektov, uličný život, vojenské prehliadky. Paradoxne, pochod po bulvári Champs Élysées bol za Führera symbolom pridelenia mesta k tretej ríši, následne po ňom pochodoval Charles de Gaulle pri jeho oslobodení. Len „velkí (mocní) muži“ vedia postaviť „velké mestá“ a tvoria veľké koncepty. Možno trochu odvážne tvrdenie, ale príkladov z histórie je veľa (Jeffersonov grid, Speerove projekty pre Vodcu, moderná tvár New Yorku, mesto Brazília...). Mesto

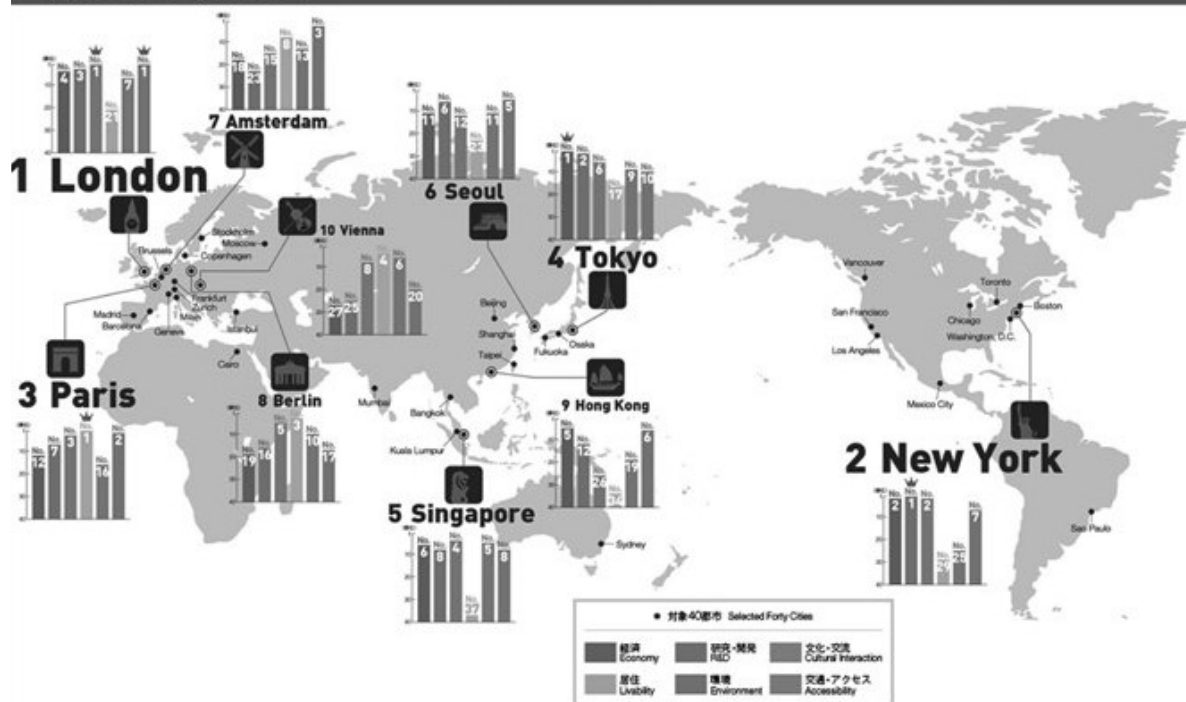
sa však vyznačuje aj inými atribútmi ako len stavebnou substanciou. Mestá súčasnosti sú prepájané do celosvetovej obchodnej siete prostredníctvom informačných technológií, ktoré, mimochodom, majú radikálny dosah aj na každodennosť mesta (napr. kvartérne vzťahy cez sociálne siete). Ekonomická prosperita mesta a status dôležitosti v globálnom meradle zákonite ovplyvňuje jeho rozvoj, výstavbu, verejné priestory, rôznorodosť kultúrnu, sociálnu, etnickú, rasovú, jeho každodennosť ako celok.

MESTO VO SVETE OBCHODU

Svetové mestá – „*world cities*“ v sebe zahŕňajú všetky aspekty globalizácie ako komplex medzinárodnej urbánnej siete financií, komunikácie, informačných tokov, politiky... V deväťdesiatych rokoch podľa Browna boli za svetové mestá považované New York, Londýn, Tokio a Paríž. Ostatné mestá ako Miláno, Frankfurt, Berlín a Hongkong na túto pozíciu len čakajú.³⁸ Podľa stanovenej stupnice organizáciou *The Globalization and World Cities Research Network* najvyšší ranking *Alpha++* spĺňajú len dve mestá – Londýn a New York. Peking, Šanghaj, Singapur, Tokio, Sydney, Miláno, Hongkong a Paríž boli spoločne zaradené do stupňa *Alpha+*. Bratislava je zaradená do *Beta-*, spoločne s mestami ako Lyon, Lagos, Detroit, Calgary, Riga, Belehrad,

- 6 Mapa monitorujúca emócie zachytené v meste San Francisco (Christian Nold, 2007). Dáta pochádzajú z päťtýždňového mapovania a workshopov s 98 účastníkmi. Na mapovanie používa techniku, ktorú nazval „*biomapping*“, pri ktorej účastníci chodia po meste pripojení k systému, ktorý meria galvanické reakcie na koži – mieru odporu kože, ktorá je známa ako meradlo vzrušenia a stresu. Tento systém je zároveň pripojený k zariadeniu GPS, takže stresová reakcia (odpoveď pozorujúceho na vnem v meste) je fyzicky mapovaná a zaznamenaná do krajiny – mapy. Zdroj: <http://sf.biomapping.net/sanfran.pdf> [2015-09-19]

Top 10 Cities by Function



7 Zobrazenie 10 „najdôležitejších“ svetových miest („world cities“/„global cities“) podľa základných rozlišovacích kategórií. Zdroj: http://www.mori-m-foundation.or.jp/gpci/img/top10_map2_e_1.jpg

Rotterdam či Birmingham.³⁹ Podľa japonského *Global Power City Index* sú hlavnými štyrmi svetovými centrami New York, Londýn, Paríž a Tokio v postupnom poradí. Hlavnými kategorickými diferenciáciami sú ekonomika, rozvoj a výskum, kultúrna interakcia, životaschopnosť (urbánny život), prostredie a dostupnosť.

Poznamenajme, že za reprezentanta svetovej prosperity sa čiastočne (aj z minulosti) považuje veža (Eiffelova v Paríži, Oriental Pearl Tower v Šanghaji, Empire State Building v New Yorku, WTC...), pričom dokonca existuje spolok monitorujúci takéto veže – *World Federation of Great Towers* (1989). V súčasnosti často mestá vsadzujú na „starchitects“ – veľké mená architektov, ktorých práca a meno samotné pôsobí na ľudí ako značka (Zaha Hadid, Santiago Calatrava, Frank O. Gehry, Peter Zumthor, Foster & Partners, Renzo Piano, Toyo Ito, BIG atď.). Tento jav sa nazýva ako „Bilbao efekt“ alebo „Bilbao faktor“ (1997). Pre komplexnejšie pochopenie problematiky semiotiky (znakových typov – ikon, index, symbol, vlastné meno) určite odporúčame práce Umberta Eca, Rolanda Barthesa, Charlesa Sandersa Peirca či Jeana Baudrillarda, čiastočne aj Kevina Lyncha. (→6)

ZÁVER

Dennodenne nás obklopuje všednosť, rutina, ba až banálnosť. Žitý život je akcelerovaný rýchlosťou, ktorá ovplyvňuje našu percepciu. Tú je potrebné znova nachádzať a rozvíjať. Každodennosť mesta nám ponúka možnosti objavovania, komunikuje s nami prostredníctvom svojej heterogenity, diverzity, my komunikujeme v sieti sociálnych vzťahov. Každodenný život sa odohráva v priestore a čase – na mieste, v pohybe, v interakciách.

Tento rytmus mesta by sme ako architekti mali vnímať o to senzitívnejšie, reagovať naň, byť aktívnymi mienkotvorcami, podporovateľmi lepšieho žitého života. Už Jane Jacobs tvrdila, že bezpečnosť mesta spočíva v jeho rôznorodosti, heterogenite koexistencie cudzích a vzájomnej dôvere. Aj týmito vlastnosťami sa treba učiť.

- 1 OKOME, Onokome: „Writing the Anxious City: Images of Lagos in Nigerian Home Video Films,“ In: ENWEZOR, Okwui et al. (eds), *Under Siege: Four African Cities* Freetown Johannesburg, Kinshasa, Lagos. Ostfildern-Ruit 2002, s. 316. Preklad: Žijeme vo veku mesta. Mesto je pre nás všetkým – pohľuďme nás, a preto ho veľbíme.
- 2 TREBITSCH, Michel: *Henri Lefebvre, Critique of Everyday Life. Volume I. Introduction, traduction anglaise.* Londres, Verso 1991, p. IX – XXVIII. Dostupné na: <http://www.ihtp.cnrs.fr/Treibtsch/pref_lefebvre1_MT.html> [2015-09-13] Lefebvre považoval „tvorbu priestoru (production of space) za trojrozmerný proces skladajúci sa z materiálneho (vnímaného) priestoru, ideologického/ reprezentačného (koncipovaného) priestoru a symbolického (žitého) priestoru, ktorý možno analyzovať samostatne či z hľadiska ich presahov“. Pozri STEVENSON, Deborah: *The City.* Cambridge, Polity Press 2013, s. 169.
- 3 Urbánne priestory, ktoré ožívajú najmä v noci, sa často označujú špecifickými nálepkami ako „entertainment zone“, „eat street“ či „red-light district“. Často ide o monokultúrne priestory z hľadiska ich využitia a demografického zloženia. K nočnému životu miest patrí aj opájanie sa alkoholom, násilie, prostitúcia, užívanie a predaj drog. Eliminácia týchto negatívnych aspektov ostáva na pleciach samosprávy (najmä využívaním monitorovacích systémov CCTV – *closed-circuit television*). Ako poznamenáva Bianchini, sú to univerzitní študenti, ktorí sa stali a sú „dôležitým novým publikom nočných aktivít“ odohrávajúcich sa v meste. (Pozri BIANCHINI, Franco: *Night cultures, night economies.* In: *Planning Practice and Research.* 10 (2), 1995, s. 122) Špecifickú skupinu v nočnom meste tvoria aj ženy a ich správanie. Podľa Elizabeth Wilson, „[ž]ena je prítomná v mestách ako zvodkyňa, ako prostitútky, ako padnutá žena, ako lesbička, ale aj ako virtuóz ženstva v nebezpečnosti, ako hrdinské ženstvo,

- ktoré víťazí nad pokušením a súžením” (pozri WILSON, Elizabeth: *The Sphinx in the City: Urban Life, The Control of Disorder and Women*. Berkeley, Los Angeles and Oxford, University of California Press 1992, s. 6). To, že ženy strádajú nočný život v meste je fakt, no na druhej strane, určitým paradoxom je, že ženy sa cítia bezpečnejšie vo verejnom priestore skôr ako v domácnosti. Rachel Pain to vysvetľuje inštitútom rodiny a privátnym priestorom domova (pozri PAIN, Rachel: *Gender, race, age and fear in the city*. In: *Urban Studies* 38 (5–6), 2001, s. 903). Podľa mnohých prieskumov, tento pocit „strachu“ varíuje s vekom a triednym postavením (THOMAS, Colin – BROMLEY, Rosemary: *City-centre revitalisation: problems of fragmentation and fear in the evening and night-time city*. In: *Urban Studies* 37 (8), 2000, s. 1403–1429). Nočný priestor mesta vzbudzuje strach predovšetkým u starších žien a žien strednej a vyššej triedy ako potenciálnych obetí násilného činu. Naopak, u mladých žien je tento pocit potláčaný. Nočný priestor mesta v nich vytvára dokonca pocit potešenia, príležitosti a dobrodružstva, čiastočne nebezpečenstva či neistoty. Tento priestor poskytuje čiastočnú slobodu, ako aj priestor na „zhręenie“. Vyzýva k zážitkom, no je aj „prísľubom sexuálneho dobrodružstva“. Le Febrveov „nárok na mesto“ (right to the city) tak môže byť pretransformovaný na „právo žien na karneval, intenzitu, ba dokonca risk z mesta“ (pozri WILSON, Elizabeth: *The Sphinx in the City: Urban Life, The Control of Disorder, and Women*. Berkeley, Los Angeles and Oxford, University of California Press 1992, s. 6).
- 4 GIDDENS, Anthony: *The Consequences of Modernity*. Cambridge, Polity Press 1990, s. 6.
- 5 MUMFORD, Lewis: *The City in History: Its Origins, Its Transformations and Its Prospects*. New York, Harcourt 1989/1961, s. 447.
- 6 Tamže, s. 509.
- 7 DAVIS, Mike: *Planet of Slums*. In: *New Left Review* 26 (March – April 2004), s. 5–34.; pozri DAVIS, Mike: *Planet of Slums*. London and New York, Verso 2006.
- 8 SAUNDERS, Doug: *Arrival City: The Final Migration and Our Next World*. Toronto, Knopf Canada 2010, s. 3.
- 9 Na politickej úrovni a na účely územného plánovania sa na suburbanizovanú Sydney nahliada z dôvodu geografickej rozľahlosti a multi-centrálnej diverzity nie ako na „*City of Suburbs*“, ale ako na „*City of Cities*“ (podľa New South Wales Department of Infrastructure, Planning and Natural Resources 2004).
- 10 V intencióch dobrovoľnej a nedobrovoľnej segregácie rozlišujeme dva výrazy: *getto* a *enkláva*. Louis Wirth, ktorý ako prvý v dvadsiatych rokoch 20. storočia uskutočnil sociologickú analýzu geta a procesu getoizácie, ho vníma ako „*prirodzené prostredie*“ formované ekologickými procesmi invázie, súťaže, ubytovania a asimilácie – rovnakými procesmi, ktorými, ako tvrdí, je formované mesto ako celok.[...] Považuje ho za základný inkubátor tradície a kultúrnych zvyklostí.“ (Pozri STEVENSON, Deborah: *The City*. Cambridge, Polity Press 2013, s. 40.) Podľa Herberta Gansa „*miesta obývané dobrovoľne alebo svojvoľne oddelené sa vo všeobecnosti nepopisujú ako getá, ale ako enklávy*“. (Pozri GANS, Herbert J.: *Involuntary segregation and the ghetto: disconnecting process and place*. In: *City and Community* 7 (4) 2008, s. 353.) Medzi hlavné charakteristiky procesu getoizácie na západe patrí okrem rasy a etnicity, ktoré nepovažuje za jej príčiny, najmä triedna nerovnosť a ekonomické štruktúry a procesy vytvárajúce extrémny medzi bohatstvom a chudobou ako ústredného faktora vzniku get a rozširovanie enkláv.
- 11 „Džentifikácia (nesprávne gentifikácia) je súbor lokálnych sociálno-kultúrnych zmien, ktoré sú dôsledkom toho, keď bohatší ľudia nakupujú nehnuteľnosti na bývanie v dosiaľ menej prosperujúcich spoločenstvách. V nadväznosti na džentifikáciu rastie priemerný príjem a klesá priemerná veľkosť rodiny v spoločenstve, čo môže viesť k vytlačeniu nízkopríjmových vrstiev obyvateľstva (z dôvodu zvýšeného nájomného, vyššej ceny domov a vyššej dane z vlastníctva). Tento typ priemernej veľkosti rodiny v spoločenstve, čo môže viesť k vytlačeniu nízkopríjmových vrstiev obyvateľstva (z dôvodu zvýšeného nájomného, vyššej ceny domov a vyššej dane z vlastníctva). Tento typ populárnej zmeny znižuje priemerné využitie pôdy, ktoré ustupuje využitiu pre obchod a bývanie. Okrem toho sa do skôr zanedbaných oblastí sťahujú nové firmy zamerané na bohatších spotrebiteľov, čo ďalej znižuje dostupnosť služieb pre menej majetných domorodcov. Opačným procesom džentifikácie je suburbanizácia.“ Dostupné na: <https://sk.wikipedia.org/wiki/D%C5%BEentifik%C3%A1cia> [15-09-15].
- 12 SMITH, Neil: *Gentrification and uneven development*. In: *Economic Geography* 58 (2), 1982, s. 139.
- 13 SAVAGE, Mike – WARDE, Alan: *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. London, Macmillan 1993, s. 80.
- 14 ZUKIN, Sharon: *Lof Living: Culture and Capital in Urban Change*. 2nd ed., New Brunswick, NJ, Rutgers University Press 1989, s. 6.
- 15 EVANS, Graeme: *Cultural Planning: An Urban Renaissance?* London and New York, Routledge 2001, s. 172.
- 16 MONTGOMERY, John: *The New Wealth of Cities: City Dynamics and the Fifth Wave*. Aldershot, UK, Ashgate 2008, s. 314.
- 17 LANDRY, Charles, BIANCHINI, Franco: *The Creative City*. London, Demos 1995, s. 11.
- 18 Podľa niektorých komunita nazývaná „hipsters“ dokáže značne podporiť ekonomiku mesta. Charakteristický „kaviarský“ štýl života, individualistická móda a silne komunitné zázemie a spôsob života dáva predpoklady pre vytváranie spoločenských aktivít v meste, podporu a vznik malého, špecificky zameraného „rodinného“ podnikania, vznik start-upov a podporu kreatívneho umenia a priemyslu.
- 19 MUMFORD, Lewis: *The City in History: Its Origins, Its Transformations and Its Prospects*. New York, Harcourt 1989/1961, s. 100.
- 20 WEBER, Max: *General Economics History* (translated by F. H. Knight). Glence, IL, Free Press 1950/1927, s. 457.
- 21 COX, Harvey: *The Secular City*. New York, Macmillan 1965, s. 3.
- 22 SENNETT, Richard: *The Fall of Public Man: On the Social Psychology of Capitalism*. New York, Vintage Books 1978, s. 39.
- 23 ZUKIN, Sharon: *The Cultures of Cities*. Cambridge, MA, Blackwell Publishers 1997, s. 259.
- 24 TONKISS, Fran: *Space, the City and Social Theory*. Cambridge, Polity Press 2005, s. 67.
- 25 Podľa Ritzera je *McDonaldization* procesom, ktorým sa svet stáva „efektívnejším, vypočítavejším, predvídateľnejším a dominuje v ňom kontrola umelej (človekom vytvorenej – „nonhuman“ – pozn. autora) „technológie“, je teda racionalizáciou produkcie. (Pozri RITZER, George – LISKA,
- Allan: „McDisneyization“ and „post tourism“: complementary perspectives on contemporary tourism. In: ROJEK, Chris – URRY, John (eds.): *Touring Cultures: Transformations of Travel and Theory*. London and New York, Routledge 1997, s. 97).
- 26 Tento pojem vychádza z Dysneyho zábavných parkov. Alan Bryman nám predstavuje štyri vlastnosti takýchto parkov: „čoraz väčšia tematizácia aspektov každodenného života; diferenciácia spotreby podľa rozčlenenia na nákupné a tematické parky; masový merchandising (technika predaja, reklama...) produktov, ako napríklad Desneyho postavičky či značkové oblečenie vyrábané pod licenciou a predávané po celom svete; a napokon očakávanie, že pracovníci najmä v odvetvi služieb, budú v kontakte so spotrebiteľmi vyjadrovať požadované emócie, ako napríklad priateľskosť, čo Baryman nazýva pojmom „*emotional labour*“ (emocionálnou prácou). (Pozri BARYMAN, Alan: *The Disneyization of Society*. In: *Sociological Review* 47, 1, (1999) s. 29).
- 27 HANNINGAN, John: *Fantasy City*. London, Routledge 1998.
- 28 AMIN, Ash – THRIFT, Nigel: *Cities: Reimagining the Urban*. Cambridge, Polity Press 2008, s. 125.
- 29 ŠPAČEK, Robert – LEGÉNY, Ján: *Demokracia verejných priestorov*. In: *ALFA* 1/2015, s. 2–11.
- 30 WILSON, Elizabeth: *The Sphinx in the City: Urban Life, The Control of Disorder and Women*. Berkeley, Los Angeles and Oxford, University of California Press 1992, s. 8.
- 31 HUBBARD, Phil – HALL, Tim: *The enterpreneurial city and the new urban politics*. In: HALL, Tim – HUBBARD, Phil (eds.): *The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime and Representation*. Chichester, UK, John Wiley and Sons, s. 8.
- 32 SIMMEL, Georg: *The metropolis and mental life*. In: KASINITZ, Phillip (ed.): *Metropolis: Centre and Symbol of Our Times*. London, Macmillan 1995, s. 31.
- 33 Ulice mesta sa stávajú najväčšou a najúdernejšou reklamnou plochou marketingu. Architektúra len o málo menej. Návšteva „vlajkových lodí“ ako *Niketown*, *Prada Epicenter*, *Apple Store* či káva v *Starbucks* alebo v *McDonalds* je konzumáciou značky samotnej.
- 34 FRISBY, David: *City scapes of Modernity*. Cambridge, Polity Press 2007, s. 153.
- 35 STEVENSON, Deborah: *The City*. Cambridge, Polity Press 2013, s. 101.
- 36 GROSZ, Elizabeth: *Space, Time and Perversion: Essays on the Politics of Body*. London, Routledge 1995.
- 37 Michel de Certeau hovorí aj o tzv. „*pedestrian speech act*“ či „*act of walking*“, ktorý nám dovoľuje ísť ešte ďalej ako „*speech act*“, lebo je urbánnym, topografickým systémom. Odohráva sa v priestore a implikuje vzťah medzi rôznymi pozíciami. (Pozri: de CERTEAU, Michel: *The Practice of Everyday Life*. In: BRIDGE, Gary – WATSON, Sophie (eds.): *The Blackwell City Reader*. 2nd ed., Chichester, Wiley-Blackwell 2015, s. 114.
- 38 BROWN, J.: *How to safeguard London's world city status?* In: *Town & Country Planning* 60, 1991, s. 140–142.
- 39 Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/Global_city [ku dňu 2016-01-25]